

polemice

CONSTANTINA BULEU

Spectacol și putere

„**P**uterea absolută nu-i treabă simplă – scrie Cioran – e un domeniu în care se disting cabotini și asasinii de calibru mare”¹. Cum în era democratică a doua categorie de potenți se supune unui risc prea mare, precum și incidenței anatemei declasante, puterea revine celor ce stăpânesc arta histrionică.

Orice poziție de putere emite vibrații de potență materializate în manifestările de exhibare a puterii. Comparația cu fenomenul paralel de ordin sexual este funcțională structural, exhibarea sexualității având de-a face cu scena puterii, cu atmosfera ei, mai ales dacă această putere se conturează represiv. Manifestări mai apropiate de expresia originară, cum ar fi, de pildă, molestarea sexuală, sau mai rafinate și aparent incongruente cu ea, de genul propagandei electorale, fac parte din câmpul spectacular al puterii. Exhibarea de orice fel exprimă puterea celui ce performează pe scena ei, în vreme ce modul de intrare în scenă îi demonstrează identitatea. Totul se consumă într-un regim de vizibilitate ofensivă care imprimă o marcă excitantă întregului fenomen. În general, instanțele de putere se lasă văzute numai în situații caracterizate de un mare coeficient simbolic. Ritualul, comportament simbolic repetitiv și standardizat din punct de vedere social, furnizează un asemenea coeficient. Acesta dă măsura relațiilor de putere, fie că avem în vedere elita politică, fie că investigăm raportul dintre cei puternici și cei lipsiți de putere în general. Mecanism eficace de fuziune a simbolurilor, a realității sociale și a emoțiilor ce pot fi stârnite de dramatizarea spectaculară, ritualul constituie o necesitate în arsenalul puterii.

Miturile justifică și inspiră acțiunea unei comunități, în discursul său regăsindu-se elemente ale realității sociale și naturale, mai ușor asimilabile pe fondul unui regim spectacular. Puterile moderne nu au eliminat investiri mitice, acestea fiind necesare funcționării lor, miturile politice proliferând începând cu secolul al XIX-lea, producând revoluții și înfățișând noi actori simbolici: clase, stat, națiune etc. Pentru a putea impune acești noi actori, este nevoie de un mecanism spectacular eficient, adaptat la condițiile moderne de existență. Viața societăților marcate de condițiile moderne de producție² se prezintă ca o imensă acumulare de spectacol, simultan instrument de unificare și limbaj oficial al separației generalizate. Loc al privirii înșelate și al falsei conștiințe, spectacolul se convertește rapid în instrument al puterii.

Riturile, mai ales cele politice, realizează sinteza simbolică a ordinii și a puterii și comunică, sub adăpostul autorității și în perimetrul sărbătorii, ceea ce altfel intră sub incidența contestării. În cadrul lor, rolurile sociale sunt teatralizate și se sugerează că echilibrul comunitar depinde de conformarea fiecăruia la rolul său din ierarhia puterii. Ritualizarea politică actualizează o dimensiune specific religioasă, cea a memoriei glorioase a originii, în viața comună politică. Marc Augé³ corelează noțiunea de dispozitiv ritual largit, prevăzut cu efecte sociale, politice și economice, de spectacularizarea lumii, de proliferarea imaginilor, de intervenția politică, care stabilește cu alteritate-public raporturi parțial imaginare, dar familiare. La interferența tuturor acestora se conturează progresiv o istorie mitizată. Mitul prospectiv se hrănește din ritualul politic, iar cuvântul ritualic aspiră să creeze mit politic. Simetric, impotența rituală poate reprezenta simptomul unei impotențe generale, iar falimentul ritualului poate comporta falimentul puterii. Ritualurile, prin natura lor, fac parte din procesul prin care puterea este continuu replicată și reconstituită. Funcția de propulsie a ritualului⁴ operează constructiv în interiorul unei societăți determinate, ceea ce face posibilă asimilarea ritualurilor cu evenimentele istorice, mai cu seamă că recuperarea și analizarea formelor simbolice utilizate de putere sfârșesc prin a constitui un aspect al studiului exercițiului puterii în momente istorice date. Esențială activitate motrice care îi implică simbolic pe participanți într-o întreprindere comună,

ritualul promovează conformitatea, ceea ce explică faptul că recursul la ritual a rămas o constantă a puterii, fie că analizăm apelul napoleonian la acvila romană și la simbolurile carolingiene, fie că ne gândim la jubileul de diamant al reginei Victoria. Și să nu uităm costumele. Satiricul *Sartor Resartus* al lui Carlyle surprinde perfect reductibilitatea rolurilor socio-politice la haine, dar și pericolul reducăției ființei la suport pentru aceste haine. Grație costumului punerea în scenă a ființei capătă consistență materială și beneficiază de asociații de ordin estetic.

În cadrele dihotomiei *mentalitate primitivă – mentalitate modernă*, Lucien Lévy-Bruhl⁵ remarcă translatarea simbolului de la participare, consubstanțialitate, la obiectivarea simbolului și apoi la simbolul care reprezintă un raport filtrat de gândire. Obiectivarea lui, plasarea lui într-o relație cu un termen reprezentat se produce prin intermediul limbajului, al operelor de artă sau al altor simboluri. Potențată de regimul spectacular, participarea mistică subzistă și în societatea civilizată, mai ales în momentul în care se produce o relație de transfer între persoane; este manifest aici efectul magic al puterii. În perimetrul sărbătorii, inclusiv al ceremoniei oficiale, prin simboluri, imagini și reprezentări se pun în valoare scopuri politice, morale și religioase.

Constituția, legile, tratatele, sloganurile, discursurile, articolele de fond, dezbaterile și controversele, filosofia politică, zilele comemorative, monumentele, ceremonialurile, uniforme, istoriografia și sărbătorile naționale fac parte din simbolismul politic semnificativ în practicile de putere. Uzul lor instituțional în vederea influențării opiniei publice dă profilul propagandei persuasive și agitative. Propaganda și publicitatea mizează pe ceea ce Raymond Aron⁶, plecând de la practico-inertul sartrian, numește extero-condiționare, adică pe manipularea seriilor. Prin folosirea propagandei și a sloganurilor se urmărește provocarea unui anumit comportament public pe care fiecare subiect și-l va asuma cu o falsă conștiință a libertății, și asta pentru că în realitate acesta coincide cu comportamentul celorlalți. Altfel spus, grupul determină conduita fiecăruia prin intermediul comportamentului celorlalți și creează iluzia fascinantă a unei serialități totalizante. Această tehnică este aplicabilă în praxiul puterii politice și al grupurilor rasiste, dar și în strategiile publicitare ale agenților economici. Statul, de exemplu, își asigură puterea prin menținerea serialității pasive, un rol important în acest proces jucând sărbătorile naționale, ceremoniile totalizante sau spectacolele politice.

Georges Balandier preia de la Nicholas Evreinov termenul de *teatrocratie* și dezvoltă pe marginea acestuia o analiză a conduitei puterii. Potrivit sociologului francez⁷, fenomenul teatrocratic reglementează viața cotidiană a oamenilor care trăiesc în colectivitate, deoarece are o funcție de regim permanent care se impune regimurilor politice de natură divină, revocabilă și succesivă. El conferă un suport teatral tuturor manifestărilor existenței sociale, cu accent pe actorii puterii. Fiindu-i constitutiv, imaginarul clarifică fenomenul politic, deoarece orice sistem de putere reprezintă în ultimă instanță un dispozitiv destinat producerii de efecte similare iluziilor teatrale. Tocmai această perspectivă a permis uneori localizarea adevărului puterii mai degrabă în substratul marilor mitologii decât în cunoașterea științifică.

Liderul – actor politic în efortul de a câștiga puterea și de a o conserva – nu constituie o noutate; el există și în lecția lui Machiavelli. Acest lider induce o imagine despre sine absolut corespunzătoare dorințelor subiecților, al căror consimțământ este la rândul-i derivat din iluziile de optică socială. Aceste operațiuni sunt facilitate de faptul că „marele actor politic controlează realul prin imaginar”⁸. În plus, personalitatea din paradigma puterii își exercită histrionismul în fața unui public deja condiționat de propriul său crez, situație în care granița dintre iluzia puterii și realitatea puterii devine labilă. Miturile⁹ oferă un set de identități progra-

matice pentru personalitatea individuală, iar comunitățile mitologice funcționează ca adevărate librării, din care fiecare individ poate extrage nu numai tiparele dramei interne ale multiplelor sale identități, ci și cele operante în exterioritatea socio-politică.

Puterea obține subordonarea prin intermediul teatralității politice, accentuată de inserția mitului și a sacrului, de întreg rezervorul de imagini, de simboluri, de modele de acțiune ale trecutului colectiv, precum și de istoria idealizată, aservită puterii în funcție. Comemorările, sărbătorile, dar și execuțiile sunt mijloace spectaculare de afirmare a puterii. Suportul strategiilor teatrocratice rămâne răspunsul automat al publicului la simbolurile politice evidente, pentru că nu faptele contează în perspectiva reacției masei, ci discursul despre aceste fapte. În consecință, acțiunea politică formează dorințele și cunoștințele politice ale oamenilor, nu invers, axiomă de la care nici măcar modelul democratic nu se poate sustrage.

Decorul puterii este întotdeauna în așa fel construit încât să pună în evidență calitatea specială sau eroică a evenimentelor prezentate, masivitatea, ornamentația sau caracterul oficial fiind rețete recurente, adaptate regizoral, la evenimentul prezentat, pentru a-l potența și pentru a fixa eficient imaginea dorită de către instanțele puterii. Dialogul este important în economia manipulării oamenilor prin simboluri, deoarece prin intermediul său se realizează un schimb de simboluri cu impact emoțional maxim la public. Vocabularul fiecărei societăți reflectă credințele și valorile trecutului cu o mare forță evocatoare, fiecare epocă avându-și propriul bagaj de cuvinte magice, asimilabil retoricii care generează succesul maxim. Pentru secolul al XIX-lea, cuvintele magice sunt *libertate, egalitate, fraternitate, popor, națiune, drepturi, progres*. Repetarea lor în formule clișeizate nu asigură doar succesul puterii, ci provoacă o toropire a capacității critice, necesară obținerii asentimentului politic.

Dar puterea nu înregistrează numai etape de plenitudine. Perioadele de interregnum ale puterii se dovedesc a fi, cu precădere, extrem de vulnerabile la dezordine. Salvarea vine dinspre tratatarea ritualică a dezordinii, deoarece, departe de a fi opusul ordinii, dezordinea reprezintă un element constitutiv ordinii, utilizat în scopul menținerii acesteia. Pe această filieră intervine bufonul, ca figură de focalizare a violenței instituționalizate. □

fragment

¹ Cioran, Emil: *Istorie și utopie*. Traducere din franceză de Emanoil Marcu, Editura Humanitas, București, 2002, p. 55

² Debord, Guy: *Societatea spectacolului. Comentarii la societatea spectacolului*. Traducere și note de Ciprian Mihali și Radu Stoescu, Prefață de Radu Stoescu, Editura EST-Samuel Tastet Editeur, [f.l.], 2001, p. 39: Parafrazându-l pe Marx în *Capitalul*, Debord scrie: „Toată viața societăților în care domnesc condițiile moderne de producție se prezintă ca o imensă acumulare de spectacole.”

³ Augé, Marc: op. cit., pp. 86-90

⁴ *Il teatro del potere. Scenari e rappresentazione del politico fra Otto e Novecento*. A cura di Sergio Bertelli, Carocci editore, Roma, 2000, p. 14

⁵ Lévy-Bruhl, Lucien: *Experiența mistică și simbolurile la primitivi*. Traducere din limba franceză de Raluca Lupu-Onet, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2003, pp. 162-163

⁶ Aron, Raymond: *Istoria și dialectica violenței*. Traducere, studiu introductiv și note bibliografice de Cristian Preda, Editura Babel, București, 1995, pp. 117-118

⁷ Balandier, Georges: *Scena puterii*. ed. cit., pp. 15-16

⁸ Ibid., p. 18

⁹ Bruner, S. Jerome: *Myth and Identity*. În: *Myth and Mythmaking*. Edited and with an Introduction by Henry A. Murray, Beacon Press, Boston, 1968, p. 281